

Els castellanismes segons Pompeu Fabra

N'hi ha que són ben fàcils de reconèixer, com és ara «puesto», «cuento», «ruedo»

"Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança", deia el lingüista i gramàtic Pompeu Fabra i Poch, que va néixer el 20 de febrer de 1868 a la Vila de Gràcia i va morir el 25 de desembre del 1948, quan estava exiliat a Prada de Conflent. Va estudiar enginyeria industrial mentre, de forma autodidacta, aprenia més i més sobre filologia. Recordem qui ha estat una figura clau en la normativització de la llengua catalana amb els primers articles de les seves *Converses filològiques* (<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=cataleg&subModuleName=&idCatalogacio=12908>).

V?deo: <https://www.youtube.com/watch?v=pCfDX1Cn35w>
18 de novembre del 1919

Per la puresa de la llengua: els castellanismes

L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització i en la majoria dels casos és la llengua antiga que ens dóna el mot o el gir amb què cal reemplaçar el mot o el gir castellà. D'aquí el nombre creixent d'arcaïsmes de la llengua escrita actual.

A molts poden semblar excessivament nombrosos els manlleus fets al català medieval. Però és sens dubte perquè no tenen una idea exacta del grau de castellanització a què era pervinguda la nostra llengua durant els segles que ha estat supeditada a la castellana. Els castellanismes del català modern són incalculablement més nombrosos que no permet d'albirar un examen superficial de la llengua.

N'hi ha que són ben fàcils de reconèixer, com és ara *puesto*, *cuento*, *ruedo*, mots que llur forma sola delata immediatament com a forasters. Però ja costen més de descobrir aquells que tenen una forma que pot ésser igualment catalana i castellana, com *tonelada* o bé aquells que han estat investits d'una forma catalana, com *estribació*.

En el cas dels mots *tonelada* i *estribació*, per titllar-los de castellanismes ens cal posar esment que són derivats de *tonel* i *estribo*, com, en el cas d'un mot com *hermós*, en el fet que la pèrdua de la f inicial llatina és una transformació fonètica estranya al català, en el qual per consegüent un mot com *formosus* podia donar *formós* o *fermós*, però mai *hermós*, que no és sinó una catalanització del mot castellà *hermoso*. Però després hi ha, encara, castellanismes, com *enterar*, que solament ens són revelats per llur absència en els textos antics i pel fet de trobar-hi les idees que avui denoten expressades constantment per altres mots; castellanismes, doncs, la descoberta dels quals exigeix un estudi pregon de la llengua.

I, encara, sense sortir del lèxic, hi ha una classe de castellanismes més difícils de descobrir i que són potser els més humiliants. Són els que consisteixen, no en el manlleu d'un mot foraster, sinó en el canvi de significació d'un mot català sota la influència d'un mot castellà. Al verb *lliurar*, per exemple, li havem donat la significació de *deslliurar*, que té el verb castellà *librar*; al verb *remetre*, la significació de *trametre*, que té el verb castellà *remitir*.

En aquestes notes diàries tractarem de donar una idea de com és gran el nombre de castellanismes de la llengua actual i de demostrar així la necessitat de recórrer abundantment a l'arcaïsmes, posat que no vulguem acontentar-nos amb una depuració soma de la llengua, consistent en la sola extirpació dels castellanismes més aparents.

19 de novembre del 1919

Mots catalans

Tothom sap prou que el català modern abunda en noms terminats en *o*. Això sol ens dona la mesura de la castellanització del català, puix que tots ells, amb excepcions relativament poc nombroses, no són sinó mots castellans.

Entre ells, però, hi ha un bon nombre de mots d'origen erudit, tals com *polo*, *cloro*, *telègrafo*, *cilindro*, *diàmetro*, *arquitecto*; i en aquests basta generalment que elidim *llur* o final o la canviem en *e* perquè esdevinguin mots perfectament catalans: *pol*, *clor*, *telègraf*, *cilindre*, *diàmetre*, *arquitecte*.

El català parlat, prenent per model els nombrosos casos en què els dos mots corresponents castellà i català no es diferencien sinó en la presència o en l'absència de la *o* final (per exemple, *oro* i *or*, *plomo* i *plom*), ha practicat espontàniament l'omissió de la terminació o en molts dels manlleus fets al castellà. Aquesta catalanització ha donat naixença a una multitud de mots híbrids, que solament tenen de català la terminació, tals com *hermós*, *ditxós*, *deshauci*, *acorassat*.

Els escriptors catalans han practicat llargament el mateix procediment de catalanització i han format així un gran nombre de mots amb terminació catalana, els quals sovint són tan inacceptables com aquells híbrids de formació popular. Certament, suprimint la *o* de *cochero* tenim *cotxer*, que és un derivat ben fet de *cotxe*, així com eliminant la *o* de *veto*, retrobem el mot antic *vet*, caigut en desuetud; però la supressió de la *o* ja no és una descastellanització quan la practiquem en mots com *plazo*, *apoyo*, *embarcadero*; el *plaç*, l'*apoi* i l'*embarcader* de la llengua escrita són tan castellanismes com el *plaço*, l'*apoió* i l'*embarcadero* del català parlat.

Mai no es dirà prou que la supressió de la *o* final o el seu canvi en *e* en un mot castellà no dona sinó excepcionalment el mot català que tradueix el castellanisme que tractem d'evitar. En la majoria dels casos el castellanisme subsisteix, i és potser un castellanisme més greu, perquè li havem llevat precisament allò que el delatava com a tal a primera vista, i pot més fàcilment arrelar-se en la llengua i escapar a la tasca depuradora.

Pompeu Fabra a Figueres el 4 de març del 1933 Foto: Arxiu de Carles Varela i Burch